

Linnéuniversitetet

Kalmar Växjö

Kandidatuppsats i litteraturvetenskap

Litteratur i fängelse

Läsandets betydelse för fångar inom svensk kriminalvård

Författare: Ricard A R Nilsson

Handledare: Niklas Schiöler

Examinator: Peter Forsgren

Termin: VT 2016

Ämne: Litteraturvetenskap

Nivå: Kandidat

Kurskod: 2LI10E

Abstrakt

Syftet med denna studie har varit att undersöka vilken betydelse som läsandet har för ett antal fångar inom svensk kriminalvård. Rent konkret har svar på följande frågeställningar sökts:

1. Underlättar läsandet för intagna att klara av sin strafftid i såväl häkte som anstalt?
2. Hur påverkas fångars välmående av läsandet?
3. Har läsningen en rehabiliterande effekt, påverkar alltså läsningen intagna att tänka eller agera på ett mer prosocialt sätt?

Biblioterapi har utgjort den teoretiska grunden. Denna terapiform handlar om att läsning av böcker, som är utvalda på individuell basis, ska användas för behandling av den enskilda. Generellt kan sägas att biblioterapi skiljer på att nå förståelse genom egna insikter av det lästa materialet (läsandets biblioterapi) och att få hjälp genom att diskutera texten med andra (interaktiv och poetisk biblioterapi).

Intervjuer har skett med åtta intagna om deras läsvanor, såväl i frihet som i häkte och/eller fängelse. Resultaten visar att läsandet är något som underlättar för intagna att klara av sin strafftid i häkte och anstalt. Det mest påtagliga är som tidsfördriv och ett sätt att hålla samvetets demoner på avstånd. Även fångarnas välmående påverkas av läsandet, bland annat genom att sömnbesvär lindras och att självkänslan ökar (en förbättrad självkänsla leder till en större tro på sin egen förmåga att klara av olika situationer, exempelvis att vara pappa). Då det gäller läsningens rehabiliterande effekt, är svaret inte lika otvetydigt. Biblioterapi som terapiform kan förvisso anses ha en positiv inverkan, till exempel genom en ökad självkänsla som har visat sig sänka återfallsrisken. Osäkerheten ligger här i att man inte vet vilka faktorer som exakt har spelat en roll för att en viss person blivit mindre benägen att fortsätta en brottslig bana. I likhet med vad som framkommit i tidigare forskning så har det även i denna studie visat sig att det inte går att endast hänvisa till läsandet som enskild omständighet då det gäller exempelvis en attitydförändring hos en intagen.

Nyckelord

Läsning, Kriminalvård, fängelse, biblioterapi, anstalten Skänninge

Tack

Tack till alla intagna som medverkat med att besvara mina frågor. Även bibliotekarien Nils Grönlund ska ha ett stort tack för all hjälp med litteratur, omlån och annat. Min uppskattning går även till Niklas Schiöler som genom sitt handledarskap har kommit med kloka kommentarer vilka har bidragit till ett bättre slutresultat. I sammanhanget får jag inte glömma att framhålla min uppskattning till Jalle och Robban, de skapar en studiemiljö i anstalt som gör att jag som student och intagen mäktar med att göra mitt bästa trots omständigheterna.

Innehåll

1 Inledning	1
1.1 Syfte	1
1.2 Frågeställningar	1
1.3 Disposition	2
2 Teoretiska utgångspunkter och forskningsöversikt	2
2.1 Biblioterapi	2
2.2 Forskning om utländska fängelseförhållanden	4
2.3 Forskning om svenska fängelseförhållanden	6
3 Metod	7
3.1 Urval	7
3.1.1 Bakgrundskarakteristika	7
3.2 Personlig bakgrund och bias	8
3.3 Tillvägagångssätt	8
3.3.1 Etiska ställningstaganden	9
4 Resultatredovisning	10
4.1 Intervjuredovisning	11
4.1.1 Intagnas läsning i frihet kontra i fängelse/häkte	11
4.1.2 Läsandets inverkan på de intagnas mående	15
4.1.3 Läsandets inverkan på rehabiliteringen	17
4.1.4 Biblioteksverksamheten	20
5 Slutdiskussion	21
Referenser	26
Fotografier	27
Bilagor	I
Bilaga A, Intervjuguide	I

1 Inledning

Kunskapen att kunna skriva och läsa är grunden i ett fungerande och demokratiskt samhälle. Antalet analfabeter ligger på mindre än en procent i Europa.¹ Samtidigt finns det många som sällan eller aldrig läser, trots läsningens dokumenterat positiva effekter.² Förklaringarna till det är många, en del säger till exempel sig inte ha tid, andra vill inte ta sig tid.

Att läsa är än mer sällsynt bland de som sitter som intagna i fängelse. Många är missbrukare och har en splittrad barndom samt en avbruten skolgång. De tillhör som vuxna ofta en lägre socioekonomisk samhällsklass och bristen på utbildning, jobb och alltför ofta även fast bostad, innebär av naturliga skäl att läsandet inte är särskilt högt prioriterat i deras liv. Dock är det många som läser när de häktas och i förekommande fall döms till fängelse. Läsningen verkar för många ha blivit ett sätt att hantera den tråkiga tillvaro som inte minst häktningens ibland långvariga isolering utgör. Ett sätt att fördriva tiden och tänka på annat än den rättsprocess man går igenom och sedan i fängelse det straff man avtjänar. Ett sätt att hålla demonerna på avstånd. I vilken omfattning läsningen verkligen har betydelse är det som ska undersökas närmare i denna studie.

1.1 Syfte

Syftet med denna studie är att undersöka vilken betydelse som läsandet har för ett antal fångar inom svensk kriminalvård.

1.2 Frågeställningar

Utifrån syftet kommer följande frågeställningar att undersökas närmare.

1. Underlättar läsandet för intagna att klara av sin strafftid i såväl häkte som anstalt?
2. Hur påverkas fångars välmående av läsandet?
3. Har läsningen en rehabiliterande effekt, påverkar alltså läsningen intagna att tänka eller agera på ett mer prosocialt sätt?

---

¹ Nationalencyklopedin. "Analfabetism". (2016-02-02)
<http://kriminalvarden.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/analfabetism>

² Carole Bowe. "Recent Trends in UK Prison Libraries". I *Library Trends*. Årg. 59, 2011:3, s. 432.;
Johansson, Karin. *Slutrapport projekt Godnattsagor inifrån, Malmö Stadsbibliotek*. Malmö 2010, s. 9-10.

1.3 Disposition

Efter inledningen med syfte och frågeställningar, avhandlas de teoretiska utgångspunkterna samt forskningsöversikten. Därefter redogörs för de undersöknings- samt analysmetoder som jag har använt för att genomföra studien. Detta följs av en resultatredovisning där respondenternas svar på intervjuerna sammanställs, redovisas och analyseras. I detta kapitel diskuteras även de resultat som erhållits utifrån den redovisade teorin. Slutligen finns referenserna samt den intervjuguide som använts vid samtalen med respondenterna.

2 Teoretiska utgångspunkter och forskningsöversikt

Olika teoretiska inriktningar såsom litteraturterapi, biblioterapi med flera framhåller att läsning kan påverka den enskilda och har således ett terapeutiskt värde och kan även ha en mer allmän läkande effekt.³ Att litteratur påverkar råder det alltså generellt konsensus kring, vad exakt som påverkas hos individen och vilken typ av text som är mest lämpad i olika situationer, råder det däremot delade meningar om. Denna uppsats kommer att centreras kring biblioterapi, vilken därmed även utgör den vetenskapliga grunden.

2.1 Biblioterapi

Det var 1946 som litteraturvetaren Caroline Shrodes framlade biblioterapi som ett nytt sätt för individen att utveckla och lära känna sig själv. Detta genom läsning av framförallt skönlitteratur, där man via inlevelse i texten får insikter om sig själv, något som i sin tur ska kunna leda till en gynnsam utveckling av den egna personen.⁴ Idag har inte biblioterapi någon entydig definition, men kan sägas utgöra ett samlingsbegrepp för åtgärder där läsningen ligger som behandlingsgrund för att ”bota eller lindra psykisk ohälsa, höja livskvalitén eller bidra till en personlig mognadsutveckling”.⁵ Det handlar alltså om att läsning av böcker, som är utvalda på individuell basis, ska utgöra grunden för behandling av den enskilda.⁶

---

³ Louise M Rosenblatt. *Litteraturläsning som utforskning och upptäcktsresa*. Lund 2002, s. 159, 164.; Ihanus, Juhani (red.). *Att tala eller att tala, litteraturterapi – ett sätt att växa*. Helsingfors 2004, s. 51-63, 170 ff.

⁴ Nationalencyklopedin. ”Biblioterapi”. (2016-01-22)
<http://kriminalvarden.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/biblioterapi>

⁵ Ibid.

⁶ Megan Sweeney. *Reading Is My Window, Books and the Art of Reading in Women's Prisons*. Chapel Hill 2010, s. 33.

Precis som inom andra vetenskapliga discipliner, har även denna olika inriktningar. Generellt kan sägas att man skiljer på att nå förståelse genom egna insikter av det lästa materialet och att få hjälp genom att diskutera texten med andra. *Läsandets biblioterapi* sätter fokus på själva läsningen, som oftast rekommenderas av exempelvis en lärare, bibliotekarie eller liknande (även egna val av texter räknas in). Här är det den enskilda som själv står för insikterna genom läsningen utan någon utomståendes hjälp.⁷ Böckerna blir alltså en väg till självinsikt, läsaren kan exempelvis uppleva en katharsis som leder till en beteendeförändring.⁸

Interaktiv och poetisk biblioterapi (som ofta likställs) sätter läsningen i andra hand, för att istället koncentrera terapin kring en dialog om den text man har studerat.⁹ Det handlar alltså om att man behöver en motpart/-er att samtala med för att analysera och förstå texten, helst en person med terapeutisk utbildning eller relevant kunskap. På så sätt nås insikter om den egna personligheten/karaktern utifrån det man har läst. Detta kan ske i grupper om två, eller ännu flera.

Konkret kan den enskilda exempelvis få moraliska eller sociala insikter, bland annat genom att känna igen sig i olika böckers karaktärer. Personframställningar ger alltså en igenkänning som leder till att läsaren kan relatera och ta efter det beteendemässiga.¹⁰ De lär sig alltså vad som är accepterat beteende genom att diskutera texterna (denna lärdom kan förstås även ske genom läsning på egen hand, men kanske inte lika lätt).

Även om biblioterapin från början gällde läsning och begrundandet av skönlitterära verk, inkluderas idag även självhjälpsböcker. Enligt vissa forskare kan alla typer av texter användas för att nå insikter och skapa förändring, också pjäser, musik och tidningsartiklar.¹¹ Även här väljs böcker ut av en terapeut, psykolog eller bibliotekarie eller så görs urvalet av individen själv. Olika böcker kan fylla en variation av funktioner. En del kan exempelvis fungera ångstdämpande, medan andra helt enkelt ska fungera i avkopplande syfte. Vad som fungerar för en person, kan ha motsatt effekt för en annan, vilket gör att litteratururvalet anses spela en väsentlig roll för uppnåendet av positiva resultat.¹²

---

⁷ Arleen McCarty Hynes och Mary Hynes-Berry. *Biblio/Poetry Therapy – The Interactive Process: A Handbook*. St. Cloud 2012, s. 4.

⁸ Roger G. Jarjoura och Susan T. Krumholz. "Combining Bibliotherapy and Positive Role Modeling as an Alternative to Incarceration". I *Journal of Offender Rehabilitation*. 1998, 28:1-2, s. 128.

⁹ Hynes och Hynes-Berry, s. 4-5.

¹⁰ Jarjoura och Krumholz, s. 129.

¹¹ Hynes och Hynes-Berry., s. 6.

¹² Sweeney, s. 33.

Biblioterapi har således olika inverkan på olika personer. Bäst fungerar det om den som ska påverkas befinner sig i ett skede av livet där man tagit ett beslut om att vilja förändras.¹³ Inre förändring handlar alltså om att vara redo att ta till sig av det som texten kan förmedla.

I sammanhanget bör framhållas att det inte kan sägas att biblioterapi i sig är den enda påverkande faktorn då det gäller förändring hos en läsare, även om den kan spela en viktig roll. I undersökningar har det nämligen visat sig svårt att helt utesluta andra omständigheter.¹⁴

Sett till biblioterapi i en fängelsekontext läggs ofta ett stort ansvar hos bibliotekarierna, som enligt vissa helst ska lägga tid på att lära känna bakgrunden för varje intagen som ska få litteratur rekommenderad (vilket är en praktisk omöjlighet vid de flesta större anstalter där flera hundra eller till och med tusen intagna ska låna böcker). I det amerikanska fängelset San Quentin gick det så långt att fångar under en period var tvungna att få all läsning (böcker, tidningar med mera) som lånades från biblioteket, godkänd.¹⁵ Denna strikta hållning är dock inte gällande idag, även om det fortfarande finns möjligheter för beslutsfattare inom olika länders fängelsesystem att förbjuda böcker och tidningar som de bedömer kan ha en negativ påverkan på den enskilda fången.

Även i Sverige finns begränsningar kring vad intagna på anstalt får och inte får läsa under strafftiden. Under rubriken "Personliga tillhörigheter" i 5 kap. 1 § Fängelselagen (2010:610) föreskrivs att böcker, tidskrifter och tidningar som äventyrar ordningen och säkerheten eller antas motverka behandlingen som han eller hon genomgår, inte är tillåtet. Denna rättsliga reglering är således i linje med biblioterapiens grundprinciper, det vill säga att böcker måste väljas med noggrannhet med hänsyn till individens behov för att göra störst nytta och framförallt för att undvika negativ påverkan.

2.2 Forskning om utländska fängelseförhållanden

Läsning kan alltså göra nytta för den enskilda fången, både ur en rehabiliteringsaspekt och som ett sätt att förbättra den "emotionella läskunnigheten"¹⁶ samt mentala hälsan, bland annat kan fångarna komma i kontakt med sina känslor och få en förstärkt självkänsla. Detta sistnämnda är något som är en bidragande omständighet för att

---

¹³ Jarjoura och Krumholz, s. 136.

¹⁴ Ibid., s. 135.

¹⁵ Sweeney, s. 35.

¹⁶ Bowe, s. 432. (egen översättning)

minska risken för återfall.¹⁷ Just självkänslan spelar en central roll, inte bara för återfall, utan även för inledandet av en brottslig bana. Studier har funnit att självkänslan kan försämrats av en misslyckad skolgång, något som i förlängningen även ökar risken för ungdomsbrottslighet.¹⁸

Läsningens positiva effekt på recidivismen, det vill säga återfallen, är en viktig faktor till att den bör uppmuntras i anstaltsmiljö. Det har nämligen visat sig att de som inte läser (oftast inte kan eller bara hjälpligt kan läsa) löper en större risk att hamna i fängelse och har en högre återfallsfrekvens.¹⁹ Anstaltsbiblioteket spelar alltså en viktig roll, men inte bara för att uppmuntra till läsning och därigenom bidra till rehabiliteringen, utan även som ett sätt att hantera straffet.

I England beräknas att mellan 80 och 90 procent av de intagna använder biblioteket på ett eller annat sätt, även om det ibland bara är för att bryta den trista rutinen och komma bort från avdelningen eller cellen för ett tag.²⁰ Det anses finnas en psykologisk effekt där de intagna känner en större frihet i biblioteksmiljön och där de faktiskt kan fatta egna beslut och inte behöver följa vakternas order.²¹ Böcker är dessutom något som innehavsmässigt är tillåtet i cellen utan särskilt beslut, vilket ger ytterligare en känsla av frihet. Trots att skälen till att de första biblioteksbesöken kanske inte är att hitta läsmaterial, så har det för många den positiva effekten att de går från att inte läsa alls, till att bli bokslukare.²²

Inom de anglosaxiska fängelsesystemen framhålls ofta att verkställighetstiden i sig ska vara sparsam sett till rättigheter, innehav med mera. Detta eftersom fången även ska straffas inom systemet – alltså utöver själva frihetsberövandet – och därmed nedprioriteras rehabiliteringen; exempelvis innebär en placering i vissa av USA:s högsäkerhetsfängelser att fångarna hålls isolerade hela straffet.²³ Detta medför även att tillgången till böcker begränsas och i vissa fall har amerikanska delstater aktivt arbetat mot intagnas rätt till en fungerande biblioteksverksamhet.²⁴ Trots de bevisade positiva effekter som läsandet har, får alltså den pennalistiska aspekten av fängelsestraffet företräde framför den rehabiliterande.

---

¹⁷ Ibid., s. 432.

¹⁸ Jarjoura och Krumholz, s. 129.

¹⁹ Bowe, s. 437.

²⁰ Ibid., 442.

²¹ Ibid., 442.

²² Sweeney, s. 65.

²³ Robert M Stearns. "The Prison Library". I *Behavioral & Social Sciences Librarian*. 2004, 23:1, s. 51.

²⁴ Ibid., s. 63-64.

2.3 Forskning om svenska fängelseförhållanden

Forskning om svenska förhållanden för det aktuella området är begränsad. De studier som gjorts har ofta inriktat sig på läsandet hos föräldrar som är intagna och hur det påverkar relationen till deras barn.²⁵ Andra undersökningar har satt fokus på själva läsningen, utan att för den sakens skull fokusera på de terapeutiskt positiva aspekterna som läsandet kan innebära.²⁶

Till skillnad mot exempelvis amerikanska fängelser (och i viss mån även brittiska), är syftet med verkställighetstiden i Sverige inte att straffa ytterligare, utan här är det själva frihetsberövandet som är straffet. Utöver detta ska rehabiliteringen spela en central roll, i vilken biblioteksverksamheten ingår i allra högsta grad. I de fastställda riktlinjerna framgår följande:

Ett bibliotek på en anstalt eller häkte har flera uppgifter.

- Ge tillfälle till bra och tankeväckande fritidssysselsättning
- Stödja studerande med uppslagsböcker, databassökningar, faktaböcker och tidskrifter
- Stödja lärarna och programledarna i deras arbete
- Motivera ovana läsare att ta del av böcker och andra kulturella aktiviteter
- Visa på ett biblioteks möjligheter att hjälpa intagna med läs- och skrivsvårigheter
- Anskaffa litteratur på främmande språk/invandrarspråk
- Lära klienter att utnyttja bibliotekets resurser på bästa sätt som ett led i frigivningsförberedelserna.
- Arbetsplatsbibliotek för anställda, som ger möjlighet att låna böcker om man vill fördjupa sig i någon av sina arbetsuppgifter eller inför någon utbildning.²⁷

Det finns alltså uttalade målsättningar med biblioteksverksamheten som en integrerad del av verksamheten och man tar hänsyn till de internationella riktlinjer och regelverk som finns, exempelvis ”Europarådets rekommendation R (89) 12 Education in Prison”

---

²⁵ Johansson; Smedberg, Helena P. *Boken som bot och bildning, En studie av biblioteksservice in kriminalvården med fokus på kontakten mellan fäder och barn*. Uppsala universitet: Institutionen för ABM, Uppsala 2010.

²⁶ Mikael Gille och Per Schmidt. ”Hur stor skulle världen vara om jag inte kunde läsa”, *En studie av kvinnliga interners läsning vid anstalten Hinseberg*. Högskolan i Borås: Biblioteks- och informationsvetenskap/bibliotekshögskolan, Borås 2005.

²⁷ Kriminalvårdens riktlinjer 2006:15, riktlinjer för biblioteksverksamheten på häkten och anstalter, s. 2.

och "IFLAS:s Guidelines 46, Guidelines for Library Services to Prisoners". Detta kan vara ett skäl till att inga närmare studier gjorts av de svenska förhållandena. Ett tydligt regelverk innebär kanske att man utgår ifrån att verksamheten fungerar tillfredsställande. Frågan är om ett sådant antagande kan stämma. Något som denna studie kanske kan ge ett delvis svar på.

3 Metod²⁸

3.1 Urval

Som respondenter till intervjuerna valdes långtidsdömda fångar vilka avtjänade sina respektive straff vid anstalten i Skänninge, som är ett fängelse inom säkerhetsklass 2 (av en tregradig skala där 1 är högsta nivån och 3 lägsta). Denna anstalt tar emot intagna med varierande strafflängder, från ett par veckor upp till livstid.

De åtta som intervjuats är det antal som satt placerade vid hus E, avdelning vänster 2 eller vänster 3 vid tillfället för studien. Urvalet kan betecknas som ett klusterurval, det vill säga att de intagna har valts från en viss grupp, i detta fall utifrån de avdelningar till vilka jag lättast har tillgång. Den metod som använts för att söka svar är således att beteckna som kvalitativ. Jag kommer att dra slutsatser om majoriteten av de intagna som sitter i fängelse utifrån ett begränsat antal intervjuer.

3.1.1 Bakgrundskarakteristika

De åtta respondenternas åldersfördelning sträcker sig från den yngste som var 22 år vid intervjutillfället till den äldste som var 62 år gammal. Den etniska sammansättningen av respondenterna kan sägas vara representativ, innefattande interner som är infödda, de som kom hit i ung ålder och de som var vuxna när de invandrade. De utdömda verkställigheterna varierade från några månader till livstid. Denna diversitet sett till strafflängderna och därmed även den begångna brottsligheten, torde anses utgöra en representativ bild av fångkollektivet i stort. Samtliga har suttit i fängelse tidigare och är således återfallsförbrytare. Även deras bakgrunder är vitt skilda, allt från missbrukare av varierande karaktär med en dålig barndom, till de med en privilegierad uppväxt i en rik familj förekommer. Dock är de sistnämnda i en väldigt tydlig minoritet – enbart en av respondenterna passar in på denna beskrivning. I övrigt så har det stora flertalet av de intervjuade personerna en tydlig kriminell identitet och har gjort ett val att leva utanför

---

²⁸ Vissa delar av metoddiskussionen är hämtade från min D-uppsats i sociologi, *Kulturellt kapital, en kvalitativ studie av det kulturella kapitalets inverkan på den dagliga interaktionen mellan intagna på svenska fängelser*. VT2004. Örebro universitet: Institutionen för samhällsvetenskap.

samhällets uppställda lagar och normer. Vidare så uppgav flera av respondenterna att den största drivkraften hos dem, när de bryter mot lagen, är ekonomisk vinning. En del för att finansiera sitt missbruk, andra för att de ville skapa sig ett bättre liv.

3.2 Personlig bakgrund och bias

Med tanke på att min uppsats till viss del bygger på intervjuer med intagna i anstalt så är det på sin plats med en kort introduktion av mig och därtill relevant bakgrund för att därigenom vara tydlig med eventuell biasproblematik. Jag sitter för tillfället som intern vid anstalten Skänninge där jag avtjänar mitt 17:e år av ett livstidsstraff. Tidigare har mina placeringar innefattat anstalterna Kumla, Hall, Tidaholm och Kirseberg. Under min verkställighet har universitetsstudier i flera ämnen genomförts, vilka har innefattat uppsatser på kandidat- och magisternivå där olika undersökningar av, för ämnet relevanta kriminalvårdsfrågeställningar, har utforskats. I samtliga av dessa arbeten har ett beaktande av biasproblematiken tagits hänsyn till. Med detta syftar jag främst på att min delvis nära relation till respondenterna kan påverka min objektivitet, men jag har i genomförandet och redovisningen av detta arbete undvikit att lägga in några synpunkter på beteende, händelser eller annat som observerats eller framkommit i intervjuerna, utan jag har så objektivt som möjligt försökt att redovisa och förklara de beteenden samt mekanismer som är relevanta med hänsyn till denna uppsats syfte och i övrigt gjort mitt yttersta för att hålla en tydlig distans till respondenterna.

3.3 Tillvägagångssätt

Utifrån relevant kurslitteratur sammanställde jag en intervjuguide, se bilaga A. Dessa frågor användes som en grund att utgå ifrån, individuellt anpassade kompletterande frågor ställdes beroende på hur respektive samtal utvecklades. Efter sammanställningen av frågeformuläret har totalt åtta stycken intervjuer genomförts. Till följd av rådande säkerhetsföreskrifter hade jag inte möjlighet att använda mig av en bandspelare vid mina intervjuer, utan endast ”papper-och-penna-metoden” har begagnats under intervjuessionerna.

Under intervjuerna satt jag oftast i den intagnes egna bostadsrum för att ge denne en känsla av trygghet av att vara på ”hemmaplan”. Jag inledde med att förklara varför intervjun genomfördes och vad den skulle resultera i, samt så försäkrade jag dem om att deras svar inte skulle kunna härledas till dem. Intervjuernas längd varierade allt från en halvtimme till knappt två timmar. Nästan samtliga av intervjuerna utvecklades till

samtal där respondenten ofta tog upp olika aspekter som de tyckte var intressanta snarare än att jag ställde direkta frågor. Jag upplevde ett tydligt engagemang från de intervjuades sida samtidigt som de, enligt min mening, har varit öppna och ärliga i sina svar på mina frågor. Det har även berättats många och ibland långa anekdoter från deras tid i svensk kriminalvård. Jag har enbart fått positiv respons på mitt arbete och många av de intagna som deltagit i studien ville gärna ha en kopia på uppsatsen när den färdigställts.

För att på bästa sätt genomföra intervjuerna samt åstadkomma en korrekt beskrivning och tolkning av respondenternas svar, har jag använt mig av Kvale och Brinkmanns bok, *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Som intervjuform använder jag en blandning av fakta och narrativa intervjuer.²⁹ Genom dessa får jag fram såväl faktisk information som respondentens historier och då läggs vikt på intrig och struktur.

Sett till själva analysdelen, är syftet att man med hjälp av analysmetoder ska kunna göra en längre intervju mer lätthanterlig än om man hela tiden skulle vara tvungen att behöva gå tillbaka till, en ofta, omfattande intervjutext. I Kvale och Brinkmanns bok upptas fem olika metoder för genomförandet av intervjuanalys: meningskoncentrering, meningskategorisering, meningsstrukturering genom berättelser, meningstolkning och ad hoc-metoder för skapande av mening. Jag har huvudsakligen använt mig av meningskategorisering. Denna analysmodell innebär att man kodar intervjun i kategorier. Genom denna kategorisering kan en längre text reduceras och struktureras om. Intervjuer kategoriseras för att pröva en hypotes eller besvara frågeställningar. Var och en av de intervjuer som genomförts kodas för att passa in i en av kategorierna. På detta sätt kan ett större antal intervjuer sammanställas och ett huvudresultat redovisas. Jag har således inte låst mig vid meningskategorisering utan använt mig av alla metoder vilka jag ansett mig ha nytta av.

Redovisningen av intervju svaren kommer att vara helanonyma, det vill säga att de citat som används inte kommer ges fiktiva namn eller beteckningar. Anledningen till detta är att syftet med denna studie inte är inriktad på individuella synpunkter, utan på att studera intagnas generella erfarenheter om läsning och dess eventuella nytta.

3.3.1 Etiska ställningstaganden

I alla undersökningar där respondenter intervjuas är den enskildas skydd och integritet viktigt. Individen måste själv ha möjligheten att välja vilken information som får

---

²⁹ Steinar Kvale och Svend Brinkmann. *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund 2009, s. 167-171.

användas och därmed föras vidare, denna vilja måste forskaren respektera. Detta blir extra viktigt i denna studie med tanke på den ytterst känsliga situationen som den intagne kan känna inför sitt frihetsberövande. I Kvale och Brinkmanns bok tas tre etiska riktlinjer upp som måste beaktas då forskning av människor sker: informerat samtycke, konfidentialitet samt konsekvenser.³⁰ Jag har beaktat alla tre och gjort mitt yttersta för att följa de etiska riktlinjer som finns uppställda.

Det råder en uppenbar konflikt mellan de etiska kraven på bland annat konfidentialitet och de grundläggande principerna för den vetenskapliga forskningen, det är ju svårt att bibehålla en subjektiv kontroll där andra forskare har möjlighet att återskapa resultaten om information om subjekten inte får framkomma. Men med tanke på den unika situation jag som forskare befinner mig avseende frihetsberövandets omständigheter och det ofta hårda klimat fängelsemiljön utgör, så måste respondenternas integritet och privatliv prioriteras.

4 Resultatredovisning

För att lättare förstå respondenternas svar och de slutsatser som dras kommer här inledningsvis information om hur biblioteksverksamheten fungerar inom den svenska kriminalvården att kortfattat redovisas. Som nämnts ovan, kan det allmänt sägas att biblioteken i häkten och anstalter bland annat ska ge en bra fritidssysselsättning, stödja lärarna och programledarnas arbete, hjälpa de intagna som har läs- och skrivsvårigheter, motivera ovana läsare att ta del av böcker med mera.³¹

Nästan samtliga anstalter och häkten samarbetar med det kommunala biblioteket för att tillgodose de intagnas behov av litteratur. Undantagen från detta är anstalterna Kumla och Hall som är de enda som har anställt egna bibliotekarier.

Olika verksamhetsställen har dessutom olika rutiner, hos en del finns en anpassad lokal dit de intagna har tillgång, vanligtvis en gång i veckan. Andra anstalter tillämpar bokvagnssystemet, det vill säga att bibliotekarien går runt med en bokvagn och tar då även beställningar, ger rekommendationer och svarar på frågor. Vanligen kan de intagna även be personal att e-posta eller på annat sätt kontakta bibliotekarien med en bokbeställning.

Vid anstalten Skänninge kommer bokvagnen varannan vecka till de olika sysselsättningsställena, alltså den lokal där de intagna bedriver sin enligt lag ålagda

---

³⁰ Ibid., s. 87 ff.

³¹ Kriminalvårdens riktlinjer 2006:15, riktlinjer för biblioteksverksamheten på häkten och anstalter, s. 2.

sysselsättningsplikt (montering, träindustri, tryckeri, studier med mera). Denna lösning har ifrågasatts och varit föremål för diskussioner då den försvårar för dem som exempelvis är pensionärer eller sjukskrivna att ta del av biblioteksservicen. Dock går det att be personal e-posta en beställning och då levereras boken/böckerna senast veckan efter om de finns inne. Möjligheten finns även för personal att gå med enskilda intagna till bibliotekslokalen, men detta görs bara undantagsvis och är något som tar extra personalresurser i anspråk.

4.1 Intervjuredovisning

Vid sammanställningen av intervjuerna började det i ett tidigt skede framträda tydliga mönster angående läsningens inverkan på de intagna och vilken roll som böcker spelar i deras häktes- och/eller anstaltsliv. Många gav likartade svar på flera av de ställda frågorna, något som gav stöd åt en del slutsatser och orsakssamband vilka redovisas nedan.

Samtliga respondenter var engagerade och deltog aktivt genom att berätta oreserverat om sina upplevelser och åsikter om läsandet. Denna frispråkighet innebar att intervjuerna tog längre tid än beräknat och att materialet blev synnerligen omfattande, men sett till den information som framkommit så var det över förväntan och gav därmed ett gediget underlag för denna studie.

4.1.1 Intagnas läsning i frihet kontra i fängelse/häkte

Endast en av de intagna läste regelbundet i frihet. Enligt samma mönster var det bara en av de intervjuade som inte läste i häkte/anstalt (bortsett från dags- och serietidningar). Det framkom även att läsning i häkte dominerade.

Jag har läst hela mitt liv, i häkte och anstalt betar jag av ännu flera böcker när det finns så mycket tid att fylla.

Ute läser jag aldrig. I häkte blir en del [läsande] om jag har fulla restriktioner³² annars läser jag mindre. På kåken blir det ännu mindre, spelar mest kort.

---

³² En häktad kan beläggas med restriktioner för att exempelvis inte kunna påverka en pågående brottsutredning. Fulla restriktioner innebär att ingen tillgång ges till aktuella tidningar, TV eller radio. Den häktade sitter inlåst i sin cell 23 av dygnets 24 timmar och då kan böcker ofta vara den viktigaste förströelsen.

Nej, böcker har jag inte ro att ta mig igenom, möjligen bläddrar jag igenom dagstidningen.

Ute finns ingen tid [att läsa]. Para³³ ska fixas, problem ska lösas. Ute är det fett dåligt med tid. Men när aina³⁴ tar mig, då får jag liksom ro. Då finns det inget jag kan göra. Då kan jag chilla med en bok, helst någon av snubben som skrev Snabba Cash, han är fett bra.

Att det läses mer i häkte och anstalt än i frihet, är logiskt. Precis som en av respondenterna ovan fastställer så blir det en prioriteringsfråga. Ute i det fria finns mycket annat att göra och har man då inte en tradition från exempelvis barndomen, där läsningen är en naturlig del av livet, är det inget som det i första hand ägnas tid åt. Dessutom kan tidigare problem i skolan göra att böcker är något som överhuvudtaget inte är något som intresserar en, inte förrän inga andra förströelsealternativ ges, som i häkte och anstalt.

När det rent konkret gäller hanteringen av straffet, beskrevs det att läsningen blev ett sätt att koppla av på. I detta sammanhang bör det påtalas att intagna tvångsplaceras tillsammans med personer de oftast aldrig träffat förr. Olika personligheter, åldrar, strafftider, nationaliteter med mera blandas, något som ibland (egentligen ganska ofta) leder till irritation och konflikter. Flera av de intervjuade berättade om att de var trötta på sina medfångar och att de inte hade något gemensamt, men ändå tvingades de vara hövliga och umgås. Att läsa blev därmed för vissa ett sätt att undvika konflikter.

Är så trött på allt skitsnack. Folk som snart muckar och bara snackar om längtan att bli fulla eller höga. ... Det är en jävla massa surr här på avdelningen, som ett stort vuxendagis. När jag stoppar i öronproppar, lägger mig i sängen och öppnar en bra bok, då kommer jag ifrån all idioti. ... Utan böcker hade jag inte kunnat slappna av utan att vara inlåst. Utan böcker hade jag hamnat i mycket bråk.

Det framhölls även att böcker för vissa underlättar tiden de är inlåsta för nattvilan.³⁵ Vissa tyckte att det var den bästa tiden på dygnet, när man slapp umgås, medan andra

---

³³ Slang för pengar (uttalas parra).

³⁴ Slang för polisen.

³⁵ I anstalter av säkerhetsklass 1 och 2 är intagna inlåsta i sina celler 12 av dygnets 24 timmar.

tyckte att inlåsnigen innebar en ytterligare kränkning och att de inte ville vara ensamma med sina tankar. Ofta var det funderingar kring familj och vänner som uppstod när inga andra distraktioner fanns. En nämnde att samvetet gjorde sig påmint. Att tränga undan negativa känslor som behöver bearbetas, är kanske inte det bästa sättet att lösa inre konflikter och inte i enlighet med biblioterapins syfte, samtidigt måste intagna ibland göra prioriteringar. Att klara av straffet utan alltför stora psykiska skadeverkningar bör, enligt min mening, prioriteras framför att bearbeta olika traumatiska händelser. Om då litteratur kan bidra till att den enskilda inte bli ”galnare” än vad man redan är, är mycket vunnet.

... tiden jag är inlåst är värst. Jag hade blivit galen utan böcker. ... Cellens väggar tränger alltid på. Tänker på allt dumt som hänt. De jag sårat. Orkar inte ta itu med allt.

Många tittar på tv, det gjorde jag också de första åren, men nu är det bara repriserna och då läser jag hellre. En bok som jag fastnar i är guld värd. Vi är inlåsta så mycket och det går inte att sova bort halva dygnet. ... Det enda jag egentligen behöver är mina CD-skivor, något att spela dem på och så en hög med bra böcker.

Min ADHD gör att inlåsnigen är värst, men konstigt nog kan jag ändå koncentrera mig tillräckligt för att läsa – i alla fall ibland – men när det går flyger tiden.

De tre intagna ser alltså läsandet som ett sätt att hantera själva inlåsnigen och den tristess som annars kan uppstå. Även om det finns andra saker att göra som att skriva brev, tittat på tv och träna, så fyller böckerna hos många ett viktigt alternativ som kan ge många timmars förströelse. Här kan det vara värt att nämna hur en cell ser ut. Storleksmässigt varierar de vanligtvis mellan cirka sju och 12 kvadratmeter, beroende på om det finns handfat, toalett och/eller dusch. Nedan är bilder tagna 2014 från anstalten Kirseberg.³⁶

---

³⁶ Anstalten Kirseberg är numera stängd för renovering.

Dessa fotografier är av den cell som jag själv bodde i vid den aktuella tiden. Storleken är ungefär en tredjedel mindre än de på Skänninge. Bilderna visar med all önskvärd tydlighet att det utrymme som intagna är inlåsta i, under halva dygnet, inte är stort oavsett vilken anstalt det gäller.

Sett till första respondentsvaret ovan, så påtalas det alltså – trots betydligt större celler än de på fotona – att han upplever en klaustrofobisk känsla som läsandet hjälper honom att hantera. Att sitta inlåst halva dygnet, år ut och år in, innebär en stor psykisk påfrestning för många, vilken kan lindras av litteraturen.

4.1.2 Läsandets inverkan på de intagnas mående

Intagnas läsande har, enligt vad som klargjorts ovan, visat sig ha en stor betydelse för att hantera de långa perioder av isolering som häktetiden ofta utgör. Även avtjänandet av straffet i anstalt kan underlättas av läsandet, åtminstone för en del fångar. Nästa steg blir nu att se konkret till själva välmåendet. Indirekt berörs självklart fördrivandet av tiden med böcker i häkte och anstalt – genom att inte ha långtråkig är välmåendenivån högre – men det är på en mer generell nivå. Tydligare exempel på läsningens positiva effekter framkom under intervjuerna.

Självkänslan är, som tidigare nämnts, viktig ur flera aspekter, däribland de intagnas välmående. Bara att klara av en hel bok har en positiv inverkan, i synnerhet om en intagen aldrig tidigare har gjort det. En roman som nämnts av tre respondenter som en av deras favoritböcker, är *Shantaram* av Gregory David Roberts. Detta är en drygt tusensidig tegelsten som är populär bland fångarna, den var exempelvis den fjärde mest utlånade boken under åren 2011 till 2015 på Sveriges största och mest ökända fängelse, anstalten Kumla.³⁷ Romanens popularitet beror på dess delvis biografiska inslag, där en australisk fånge rymmer från fängelset och börjar jobba för maffian i Indien, denna igenkänningsfaktor av ett kriminellt liv lockar till läsning. Bara att klara av en så pass omfattande bok förändrade deras syn på sig själva i en positiv riktning.

Trodde aldrig jag skulle klara läsa en så tjock bok, men den var så jävla bra. ... Och när jag berättade för min tjej blev hon också glad – hon läser mycket – och hon sa att hon var stolt över mig. Då fick jag faktiskt tårar i ögonen.

Min träningspartner rekommenderade *Shantaram*, men när jag såg den tänkte jag: inte en chans. Den var så tjock att man kan slå ihjäl någon med den. Men efter en del tjat från polaren så gav jag den en chans. ... Vilken bok, bästa ever.

Alltså, *Shantaram*, så jävla bra. Många sa att den var bra och att jag skulle ge den en chans, men tjockleken skrämde mig. När jag var klar kände jag nästan sorg över att den var slut. Nu har jag beställt uppföljaren och hoppas att den är lika bra – och tjock.

---

³⁷ Alva Forsberg Fierro, "Det här läser fångarna i fängelset", 2016-01-14. (2016-04-05) <http://www.metro.se/nyheter/det-har-laser-fangarna-i-fangelset/EVHpan!evt2F5dkHtcMY/>

Även självkänslan kring ens föräldraskap kan förstärkas av läsning, något som bekräftas av bland annat utvärderingen av Kriminalvårdens projekt ”Godnattsagor inifrån”, där intagna spelar in sagor till sina barn på CD-skivor.³⁸ Detta var något som ett par respondenter berättade om.

Jag har aldrig läst innan, och nu läser jag hela tiden. Att läsa in sagor på CD är det bästa som jag kunde göra. Nu läser jag för mina barn i telefon och på besök. Jag kan få dom att må bra och jag mår också bra. ... [jag] vågar tro på mig själv som pappa. Innan har jag misslyckats, men nu [respondenten pausar för att samla sig], innan har jag inte varit där för dom [barnen], men nu ser de framemot att jag ringer till dem vid läggdags.³⁹

Att spela in sagor är det bästa jag gjort som pappa. Det är första gången jag tvingats göra något för mina barn som jag från början tyckt varit jobbigt [den intagne har dyslexi och har därför tidigare undvikit att läsa]. ... Jag var tvungen att anstränga mig och göra något som helt och hållet var för mina barn, där jag satte dom främst, där jag för en gångs skulle inte satte mig själv främst.

Böcker har också visat sig vara ett hjälpmedel för en av de intervjuade intagna att lindra sina sömnproblem.

På kåken fick jag veta att jag var en dampunge [diagnosticerats med ADHD]. Det förklarar varför jag aldrig kan sitta still. ... Ofta har jag svårt att somna på kvällen, innan har det varit någon gång mellan ett och fyra som jag till slut har somnat. När dom sa att jag hade damp fick jag medicin men kunde fortfarande inte somna. Då fick jag också sömnpiller. Efter att jag gått godnattsagorprogrammet började jag ju läsa för mina barn. Men började också läsa själv. Nu försöker jag läsa varje kväll och

---

³⁸ Johansson, s. 21.

³⁹ Anstalten Skänninge är en av några få anstalter där det finns möjlighet att ringa efter inlåsning, ända fram till 22:00, vid de flesta anstalter går det inte att ringa ut efter att man blivit inlåst i sina celler för nattvilan.

det har hjälpt mig att nästan helt sluta med sömnpiller. Psykologen säger att min kropp behöver varva ner innan jag kan sova. Att läsa hjälper mig med det. Det får mig att slappna av ... Nu sover jag lika bra som med piller.

Här berättas om ett tydligt exempel där ohälsa, i detta fall sömnproblem, lindras av läsandet. Sönnen har förbättrats samtidigt som användandet av farmaka har minskat. Såväl det psykiska som fysiska måendet hos den aktuella intagne verkar ha förbättrats, i alla fall delvis tack vare att han läser innan nattvilan. Denna höjning av livskvaliten och lindringen av ohälsan är väl i linje med vad som kan åstadkommas med biblioterapins hjälp.⁴⁰ Även om ovan exempel inte handlar om reflektion och insikt i strikt mening, så är det dock uppenbart att det ändå är läsningen i sig som för med sig klart positiva verkningar för den enskilde. Det bör i sammanhanget dock påtalas att det saknas medicinskt stöd ur en vetenskaplig mening, då det gäller att läsning skulle lindra den rastlöshet som kommer av ADHD.

4.1.3 Läsandets inverkan på rehabiliteringen

Även när det gäller rehabiliteringen, har den ökning som självkänslan medfört visat sig bidra till ett förändrat tankemönster som, enligt min bedömning, bör ha en reducerande effekt på risken för återfall i brott. Men även andra återfallsreducerande aspekter än självkänslan har framträtt under intervjuerna. I likhet med vad tidigare undersökningar funnit,⁴¹ har läsning visat sig bidra till en ökad empatisk kapacitet.

Ibland är berättelser så lika mitt liv. ... Samma skit, samma uppväxt. De jag läser om fick stryk av supande farsor, precis som jag. ... Jag tänker mycket, ibland för mycket. När jag läser något jag känner igen, då går tankarna igång. Jag vill inte fortsätta på samma sätt. Jag vill vara en bättre farsa än vad jag hade. Men det är svårt. Så jävla svårt.

I samtalet med denna intagne visades på mycket självreflektion, betydligt mer än vad citatet ovan visar. Att inse sina problem och vilja göra något åt dem är det största och viktigaste steget till förändring. Här visar internen på en tydlig förmåga till empati.

---

⁴⁰ Nationalencyklopedin. "Biblioterapi". (2016-01-22)
<http://kriminalvarden.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/biblioterapi>

⁴¹ Gille och Schmidt s. 53.

Självreflektion och empati är något som bör hjälpa honom att välja en ny och mindre destruktiv väg efter frigivning.

Också yttre omständigheter kan, i kombination med den rätta boken, göra att en fånge börjar fundera över sitt liv och de val som ska göras inför framtiden, något som kan leda till förändring.

Min tjej är gravid. Detta är vårt första barn, att fortsätta åka ut och in funkas inte om jag ska ta ansvar. Jag kan inte bete mig som en pundare och även vara farsa. ... Den där Svartenbrandt fuckade ju upp sitt liv och sin dotters liv helt, tyckte så jävla synd om Jackie när jag läste boken [Rövardotter]. Fan, jag kommer ihåg när hon var med i Paradise Hotel och precis innan hon skulle knulla den där snubben så tittar hon in i kameran och hälsar till sin farsa, för att hämnas. Fatta hur fucked upp det är, hur sviken hon måste ha känt sig ... Jag ska inte göra samma misstag. Jag ska inte svika mitt barn eller tjejen.

För att förstå uttalandet behövs en kort resumé av boken som respondenten hänvisar till. Biografin "Rövardotter" är skriven av Jackie Ferm och journalisten Ola Brising, den handlar om Jackies liv som dotter till en av Sveriges mest beryktade brottslingar Lars-Inge Svartenbrandt (sedermera Lars Ferm och slutligen Lars Carlander)⁴². Hon berättar om en frånvarande pappa som hela tiden svek henne eftersom han prioriterade missbruket och kriminaliteten framför sin dotter. Jackie deltog för några år sedan i dokusåpan "Paradise Hotel" och innan hon hade sex framför kameran hälsade hon till sin pappa. I ett antal intervjuer därefter har hon förklarat att det gjordes som en hämnd mot fadern. Genom att hon visar upp sig i en dokusåpa och sedermera även vek ut sig i en tidning med lättklädda kvinnor, så var det hennes sätt att straffa sin pappa. Hon menade att alla hans vänner som satt i fängelse skulle se Svartenbrandts dotter lättklädd, något som skulle få honom att må dåligt. Den intervjuade fången syftar alltså på att han inte vill skada sitt barn så att hen känner sig övergiven och börjar agera destruktivt som Jackie Ferm har gjort.

Ovan intagne befann sig vid intervjutillfället i ett skede där han ville förändras. Detta blev tydligt under samtalet då han var öppen med känslorna inför sin flickvän och deras första gemensamma barn. Här handlar det alltså om att befinna sig rent psykiskt

---

⁴² Lars Carlander dog i en brand i april 2016.

på en plats där det finns en öppenhet inför att förändras, det är då läsandet kan göra mest nytta, något som fastställts av tidigare forskning.⁴³

Som nämnts tidigare så är viljan att göra något av sitt liv centralt för att en förändring ska kunna ske. Det går väldigt sällan bra att tvinga fram en förändring, utan den måste nästan alltid grunda sig i någon form av frivillighet. När en person rent mentalt befinner sig i rätt skede i livet, kan identifikationen med en karaktär eller ett livsöde i en viss bok göra som störst nytta och utgöra första steget till en permanent positiv förändring.

Två av de intagna hade tidigare varit placerade på anstalterna Hall och Kumla, antingen under detta straff eller vid tidigare verkställigheter. De upplevde att bibliotekarierna där var väldigt engagerade, något som i sin tur medförde att deras bild och även interaktionen med andra vakter förbättrades.

Min syn på vi och dom har blivit mindre. Han [bibliotekarien] hjälper mig mycket att hitta [bra böcker] och jag kan snacka med honom om det jag läst.

Alltså, om han [bibliotekarien] är okej, det är klart att jag tänker på att andra [vakter] kan vara okej. Men han låser inte in mig, han verkar vilja hjälpa mig. ... Tror det är bra att han bara arbetar i bibblan och inte också arbetar på avdelningen, det hade nog förstört en del, jag hade litat på honom mindre.

När den förste intagne talar om ”vi och dom” syftas på fångarna och vakterna. Det finns en skiljelinje mellan de som hålls inlåsta och de som håller andra inlåsta, detta framkom i intervjuerna där det ofta talades om ”vi och dom” samt hur vakterna var ens ”fiender”. Inom fängelsevärlden talas det ofta om en mur mellan interner och vårdare. I just detta fall har fångarna kommit till insikt om att kriminalvårdare kan vara hjälpsamma och ett stöd. Även om den andre respondenten skiljer på bibliotekariens och andra kriminalvårdares funktionsuppdrag, så kom det under intervjun fram att han ändå var öppen för att inte se alla vakter som dåliga. Litteraturen har således bidragit till att riva en del av den mur som finns och därmed även förändrat tänkesättet hos den enskilde i

---

⁴³ Jarjoura och Krumholz, s. 136.

en mer prosocial riktning. I detta sammanhang är det viktigt att påtala att även de bibliotekarier som är anställda av Kriminalvården bär uniform och anses därför av de flesta fångar tillhöra ”motståndarlaget”. Mycket är förknippat med själva uniformen, något som en intern var tydlig med, men trots detta såg han med aningen blidare ögon på bibliotekarien som tjänsteman.

Ibland kan jag bli arg bara av att se uniformen, märket på armen ser ut som snutens. [Kriminalvårdens och Polisens emblem ser på avstånd snarlika ut, övriga klädesplagg är till stor del identiska.] ... Det är synd att även han i biblioteket har uniform, han vill ändå hjälpa till, han har ju hjälpt mig.

Många som avtjänat fängelsestraff har även problem med att hantera myndigheter i övrigt, oavsett om det gäller socialkontoret, arbetsförmedlingen eller någon annan av de 340 myndigheter som finns. Alltför ofta leder interaktionen till konflikt. Detta ”myndighetshat” skulle i förlängningen eventuellt kunna minska genom läsningen. Här menar jag att om intagna får ett ökat förtroende för uniformsklädda kriminalvårdsanställda bibliotekarier, så kanske deras animositet mot andra tjänstemän i den offentliga sektorn skulle minska. Det handlar om att få interner att bedöma människor på grundval av deras personliga egenskaper och inte utifrån deras valda arbete som anställd på en myndighet. Denna potentiellt rehabiliterande effekt har inte omnämnts i någon av de undersökningar som genomlästs under arbetet med denna uppsats.

4.1.4 Biblioteksverksamheten

Sett till Skänninges biblioteksverksamhet, där det kommunala bibliotekets tjänster hyrs in, är åsikterna till största del positiva. En respondent som studerade, berättade bland annat att bibliotekarien alltid lyckades hitta det material som behövdes. En annan tyckte att rekommendationerna han fick oftast, om än inte alltid, var läsvärda. Den slutsats som kan dras av intervjuerna är att en utbildad bibliotekarie har en erfarenhet och kunskap som bidrar till att verksamheten fungerar bra. Om de kriminalvårdsanställda bibliotekarierna ur dessa aspekter gör ett likvärdigt jobb är inget som denna undersökning har sökt svar på, men är något som ändå kan vara värt att fundera över och eventuellt något som skulle kunna studeras närmare i framtiden.

Vad flera av respondenterna saknade var möjligheten att själva få gå till en bibliotekslokal med jämna mellanrum för att där kunna gå runt bland bokhyllorna och leta efter läsmaterial. De ville komma ifrån avdelningen samtidigt som de ville känna friheten att själva söka efter intressanta böcker. Tidaholm lyftes fram av två intagna som ett exempel på hur det skulle fungera.

Där [på Tidaholmsanstalten] fick vi gå till bibblan en gång i veckan och själva leta böcker. Han [bibliotekarien] fanns om vi behövde hjälp, men det var bara skönt att komma ifrån [avdelningen] lite och själv kunna kolla efter något att läsa. Ibland hittade jag något som ingen rekommenderat men som jag tyckte var intressant.

När jag fick gå runt och leta utan att stressa så hittade jag mycket mer ... [det var] bättre än nu när jag tvingas beställa [böcker] på distans. Det blir liksom en press att fundera ut vad jag vill läsa. Jag är ju också långtidssjukskriven och får aldrig träffa bibliotekarien eftersom han bara kommer med bokvagnen till jobbet. Tycker inte det är särskilt rättvist, även om jag är en van läsare vill jag också ha lite råd och hjälp ibland. ... Just nu är jag inne i en period då jag inte alls vet vad jag vill läsa, nu hade det varit bra att kunna gå runt och leta själv.

Sammanfattningsvis kan det fastställas att en välfungerande biblioteksverksamhet i förlängningen verkar ha en rehabiliterande effekt. Frågan som återstår gäller vilken utformning som är optimal. Bokbeställningar eller en särskild lokal? Inhyrd eller fast anställd kriminalvårdsbibliotekarie? Detta är ytterligare frågor som i framtiden förtjänar en närmare granskning.

5 Slutdiskussion

I inledningen ställde jag upp tre konkreta frågeställningar att undersöka närmare. Den första gällde om läsandet är något som underlättar för intagna att klara av sin strafftid i häkte och anstalt. Det kan konstateras att litteratur utan tvekan är något som på olika sätt gör att inlåsningen i fängelse blir mindre jobbigt. Det mest påtagliga är som tidsfördriv och ett sätt att hålla samvetets demoner på avstånd.

När det gäller om fångarnas välmående påverkas av läsandet, kan det bland annat konstateras att sömnbesvär lindrades och att självkänslan ökade (en förbättrad självkänsla leder till en större tro på den intagnes egen förmåga att klara av olika situationer, exempelvis att vara pappa). Att internerna kan må bättre av läsning är alltså något som är fastställt.

Den sista frågan jag ställde hade att göra med läsningens eventuella rehabiliterande effekt, specifikt om intagna som läste började tänka eller agera på ett mer prosocialt sätt. Här är svaret inte lika självklart. Biblioterapi som terapiform kan förvisso i sig anses ha en positiv inverkan, till exempel genom en ökad självkänsla som har visat sig påverka återfallsrisken på ett bra sätt. Osäkerheten ligger här i att man inte vet vilka faktorer som exakt har spelat en roll för att en viss person blivit mindre benägen att fortsätta en till exempel brottslig bana. I likhet med vad som framkommit i tidigare forskning, har det även i denna studie visat sig att det inte går att hänvisa endast till läsandet som enskild omständighet då det gäller exempelvis en attitydförändring hos en intagen.⁴⁴ I ett av fallen, som redovisats ovan, var den intagnes flickvän gravid, något som i sig fick honom att fundera kring sina egna livsval. Han berättade förvisso om att han läst "Rövardotter" och reflekterat över hur den ökände brottslingen Lars-Inge Svartenbrandt varit en frånvarande missbrukande pappa och hur dottern Jackie påverkats till ett destruktivt beteende, något som fick den intagne att inte vilja bli likadan eller orsaka sitt barn samma trauma. Men sannolikt hade hans funderingar kring framtiden och vilken väg som skulle tas, mer med den förändrade familjesituationen att göra. Gissningsvis hade inte Jackie Ferns biografi påverkat honom på samma sätt om flickvännen inte varit gravid. Även om det kan anses klarlagt att identifikationen med den frånvarande fadern i boken haft en positiv påverkan, så är omfattningen dock något som är betydligt osäkrare att uttala sig om.

Då det gäller den rehabiliterande effekten är det värt att nämna hur ett par respondenter beskrev en minskad hätskhet mot andra kriminalvårdare till följd av att den uniformsbeklädda bibliotekarien på anstalten Hall behandlat dem väl. Detta uppenbart mer prosociala förhållningssätt till vad en del interner beskriver som "fienden" kan kanske föra med sig andra positiva effekter sett till interaktionen med andra myndigheter och personer i övrigt som det finns ett agg emot. Min tanke är att en fånge som lär sig förhålla sig till vissa typer av personer som han från början har en varierande grad av animositet emot, tar med sig sitt förhållningssätt även till andra

---

⁴⁴ Jarjoura och Krumholz, s. 135.

likartade situationer. Detta är förstås helt och hållet mitt eget antagande och inget som jag undersökt närmare eller förankrat i vetenskapliga rön, men ändå en slutsats som inte verkar helt osannolik, alltså: att agera prosocialt i ett sammanhang gör att agerandet blir prosocialt även i andra jämförbara sammanhang.

Trots att det huvudsakliga syftet med denna uppsats inte var att titta närmare på Kriminalvårdens biblioteksverksamhet, så har även omständigheterna kring hur det fungerar med boklån och annat relaterat undersökts. Jag skulle vilja efterlysa mer forskning kring vilken form av bibliotekarieanställning som är bäst, inhyrd kommunalanställd eller av Kriminalvården anställd. Som det redovisats ovan så finns det fördelar med bägge och jag vill inte dra några slutsatser utan ett större underlag. Men denna studie har, som nyss nämnts, i alla fall funnit indikationer på att uniformsklädda tjänstemän som är behjälpliga att hitta bra böcker och även villiga att diskutera dem med internerna, bidrar till en mer prosocial attityd hos fångarna.

Även om det mesta kan sägas vara välfungerande, är min slutsats att det bör dras tydligare nationella riktlinjer för alla anstalter att följa. Framst bör dessa inriktas på de fördelar det finns med att låta intagna uppsöka en lokal och själva leta efter litteratur. Som det är idag är det alldeles för stor skillnad mellan olika anstalter avseende hur biblioteksverksamheten bedrivs. En utvärdering som i sin tur kan leda till att en mer enhetlig och välfungerande drift hade varit önskvärt.

Läsandet påverkar olika intagna på vitt skilda sätt. För många är det inledningsvis ett sätt att fördriva tiden på. För andra blir det början till något nytt, spännande och personlighetsutvecklande. En text kan få sin läsare att uppleva, reflektera och nyansera kring sig själv och sin omgivning. I fängelsets kontext har en mental flykt också visat sig spela en viktig roll för läsandet. Samtidigt kan fel litteratur inverka menligt om den enskilda genomgår en förändringsprocess. Oavsett positiv eller negativ inverkan, så lämnar böckernas värld sällan den enskilda oberörd och de utgör en central del för många som sitter frihetsberövade.

Intresset för läsandet och dess positiva påverkan av dem som befinner sig i fängelsemiljö är högaktuellt. Utbildningsradion sände under våren 2016 den åtta avsnitt långa serien "Min livstid" om läsande och skrivande i anstalt och häkte. Även *Dagens Nyheter* har i flera artiklar tagit upp hur just läsning har varit en viktig del för många som sitter inlåsta. En av dessa berättade om hur den numera framgångsrika kommunpolitikern i Linköping Maria Moraes, som tonåring aldrig slutförde

grundskolan och dömdes till ungdomsanstalt. Hon hittade genom läsandet en väg tillbaka till samhället, hon förekom för övrigt även i ”Min livstid”. I en sidoartikel intervjuades läsforskaren Ulrika Wolff, docent i pedagogik vid Göteborgs universitet, och bekräftar då en del av det som framkommit i denna uppsats. Hon framhöll bland annat att böcker hjälper individen att förstå andra och bidrar med verktyg för att förändra sig själv.⁴⁵

I ett omfattande reportage för ett par år sedan tog *Dagens Nyheter* upp litteraturens betydelse för frihetsberövade. Journalisten Kristofer Ahlström hade då intervjuat författare, bibliotekarier och även intagna vid ett par olika anstalter, däribland jag själv. Intressant är att slutsatserna som drogs av reportern även den gången överensstämmer väl med det som framkommit i denna studie. I synnerhet svaren från en intagen, som i artikeln kallas för Tommy, är talande.

Tommy kisar lite när han pratar, svarar fåordigt. På utsidan, som det kallas, hade han aldrig tagit sig igenom en bok i hela sitt liv. Nu blir det en bok i månaden. ...

Har du själv börjat tänka annorlunda sedan du började läsa?

– Man får ett lugn i sig när man läser. Man varvar ner. Det är bra att kunna använda det lugnet.

Vad gör du då, när du kommer in i lugnet?

– Det är bara lugnt.

Jag frågar om han brukade göra annat, innan han fann läsandet, för att hitta lugnet.

– Ja, säger han och ler ett leende som egentligen säger allt. Men så tillägger han, för säkerhets skull.

– Fel saker.⁴⁶

Enligt Tommy själv har läsandet avhållit honom från ”fel saker” och även gett ett lugn, som rimligen underlättar avtjänandet av straffet. Helt enkelt ännu ett utmärkt exempel på att litteratur kan göra konkret nytta.

---

⁴⁵ Peter Letmark. ”Läsförståelsen är central i vårt samhälle”. I *Dagens Nyheter*. 2016-03-22, s. 27.

⁴⁶ Kristofer Ahlström. ”Nyckeln till frihet”. I *Dagens Nyheter*. 2014-03-09, A2, s. 15.

Att läsning har en i varje fall bidragande positiv inverkan på hantering av straffet, välmåendet och rehabiliteringen är klarlagt, i vilken omfattning kan dock diskuteras och bör undersökas närmare i framtida studier. Jag nöjer mig med konstaterandet att litteratur är något kraftfullt. För vissa fångar en livlina som hindrar dem från att falla fritt. För andra är rätt bok början på en väg mot en bättre framtid. Eller som en respondent beskrev sin känsla efter att ha läst ut en av sina favoritböcker, Yeomni Parks biografi ”För att kunna leva, en nordkoreansk flickas resa till frihet”:

Kan en tonårig tjej överleva helvetet och sen lyckas [i livet], är det minsta jag kan göra, är att inte ge upp och göra mitt bästa.

Referenser

Ahlström, Kristofer. ”Nyckeln till frihet”. I *Dagens Nyheter*. 2014-03-09, A2, s. 12-15.

Aubry, Timothy. *Reading as Therapy, What contemporary Fiction does for Middle-class Americans*. Iowa City 2011.

Bowe, Carole. ”Recent Trends in UK Prison Libraries”. I *Library Trends*. Årg. 59, 2011:3, s. 427-445.

Cramard, Odile och McLoughlin, Kevin. ”Reading in American Prisons: Structures and Strictures”. I *Libraries & Culture*. Årg. 33, 1998:1, s. 113-119.

Fierro, Alva Forsberg. ”Det här läser fångarna i fängelset”, 2016-01-14. (2016-04-05)
[http://www.metro.se/nyheter/det-har-laser-fangarna-i-fangelset/
EVHpan!evt2F5dkHtcMY/](http://www.metro.se/nyheter/det-har-laser-fangarna-i-fangelset/EVHpan!evt2F5dkHtcMY/)

Gille, Mikael och Schmidt, Per. ”Hur stor skulle världen vara om jag inte kunde läsa”, *En studie av kvinnliga interners läsning vid anstalten Hinseberg*. Högskolan i Borås: Biblioteks- och informationsvetenskap/bibliotekshögskolan, Borås 2005.

Hynes, Arleen McCarty och Hynes-Berry, Mary. *Biblio/Poetry Therapy – The Interactive Process: A Handbook*. St. Cloud 2012.

Ihanus, Juhani (red.). *Att tala eller att tala, litteraturterapi – ett sätt att växa*. Helsingfors 2004.

Ings, Catherine och Joslin, Jennifer. ”The Long Development of Prison Libraries in France”. I *Library Trends*. Årg. 59, 2011:3, s. 544-562.

Jarjoura, Roger G. och Krumholz, Susan T. ”Combining Bibliotherapy and Positive Role Modeling as an Alternative to Incarceration”. I *Journal of Offender Rehabilitation*. 1998, 28:1-2, s. 127-139.

Johansson, Karin. *Slutrapport projekt Godnattsagor inifrån, Malmö Stadsbibliotek*. Malmö 2010.

Kriminalvårdens riktlinjer 2006:15, riktlinjer för biblioteksverksamheten på häkten och anstalter.

Kvale, Steinar och Brinkmann, Svend. *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund 2009.

Letmark, Peter. ”Läsa och skriva blev Marias väg ut från anstalten”. I *Dagens Nyheter*. 2016-03-22, s. 26-27.

Letmark, Peter. ”Läsförståelsen är central i vårt samhälle”. I *Dagens Nyheter*. 2016-03-22, s. 27.

Nationalencyklopedin. ”Analfabetism”.
<http://kriminalvarden.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lang/analfabetism> (2016-02-02)

Nationalencyklopedin. "Biblioterapi".
<http://kriminalvarden.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lang/biblioterapi> (2016-01-22)

Nilsson, Ricard A. R. *Kulturellt kapital, en kvalitativ studie av det kulturella kapitalets inverkan på den dagliga interaktionen mellan intagna på svenska fängelser*. Örebro universitet: Institutionen för samhällsvetenskap, Örebro 2004.

Rosenblatt, Louise M. *Litteraturläsning som utforskning och upptäcktsresa*. Lund 2002.

Smedberg, Helena P. *Boken som bot och bildning, En studie av biblioteksservice in kriminalvården med fokus på kontakten mellan fäder och barn*. Uppsala universitet: Institutionen för ABM, Uppsala 2010.

Stearns, Robert M. "The Prison Library". I *Behavioral & Social Sciences Librarian*. 2004, 23:1, s. 49-80.

Sullivan, Larry E. "Reading in American Prisons: Structures and Strictures". I *Libraries & Culture*. Årg. 33, 1998:1, s. 113-119.

Sullivan, Larry E. "The Least of Our Brethren: Library Service to Prisoners". I *American Libraries*. Årg. 31, 2000:5, s. 56-58.

Sweeney, Megan. *Reading Is My Window, Books and the Art of Reading in Women's Prisons*. Chapel Hill 2010.

Fotografier

Sveriges fängelsemuseum, Kriminalvårdens Historiska samlingar, 2014.

Bilagor

Bilaga A, Intervjuguide

1. Individuell bakgrundsinformation

- a. Hur gammal är du?
- b. Vad sitter du dömd för?
- c. Hur långt straff är du dömd till?
- d. Utbildningsnivå – grundskola, gymnasium, högskola?
- e. Föräldrars läsvanor?
- f. Läste dina föräldrar för dig som barn?
- g. Varför begår du kriminella handlingar?

2. Häkteshistoria

- a. Hur länge satt du häktad?
- b. Hur länge hade du fulla restriktioner?
- c. Vilka häkten har du suttit på under ditt liv?

3. Anstaltshistoria

- a. Har du tidigare suttit i fängelse?
- b. Om ja, hur många gånger och hur länge totalt (alla straff sammantagna)?
- c. Vilka anstalter och avdelningar har du suttit på?

4. Läsvanor i frihet

- a. Brukar du läsa böcker i frihet?
- b. Om ja, hur ofta och vilken typ av genre?
- c. Om nej, varför inte?

5. Läsning i häkte.

- a. Läste du mycket i häktet?
- b. ja/nej – varför?
- c. Om ja, vilken genre läser du mest?
- d. Om ja, upplevde du att böckerna hjälpte dig klara av häktetiden, på vilket sätt?
- e. Hur upplevde du att tillgången till böcker var under häktetiden?

- f. Hur upplevde du att bibliotekarien på häktet gav dig de råd och den hjälp du behövde för att få tag i böcker du tyckte om?
  - g. Upplever du att det finns skillnader mellan olika häktens biblioteksverksamhet, alltså utbudet och i den hjälp du får? Om ja, vad/hur/på vilket sätt?
6. Läsning i anstalt.
- a. Läser du mycket i anstalt?
  - b. ja/nej – varför?
  - c. Om ja, vilken genre läser du mest?
  - d. Har du någon favoritbok/författare?
  - e. Varför är just den boken/författaren din favorit?
  - f. Om ja, upplever du att böckerna hjälper dig klara av anstaltstiden, på vilket sätt?
  - g. Hur upplever du att tillgången till böcker är i anstalt?
  - h. Hur upplever du att bibliotekarien på anstalten ger dig de råd och den hjälp du behövde för att få tag i böcker du tyckte om?
  - i. Upplever du att det finns skillnader mellan olika anstalters biblioteksverksamhet, alltså utbudet och i den hjälp du får? Om ja, vad/hur/på vilket sätt?
7. Psykiskt mående.
- a. Vilka känslor skapar läsandet hos dig?
  - b. Varför tror du att dessa känslor kommer till ytan?
  - c. Hur upplever du att läsandet påverkar ditt sätt att hantera straffet?
8. Läsandets påverkan.
- a. På vilket sätt påverkar läsandet ditt sätt att se/förstå/tänka kring dig, ditt liv och din situation, både i fängelse och i frihet?
  - b. Hur tror du att läsandet kan hjälpa dem som sitter i häkte eller fängelse?
  - c. Hur känner du dig efter att ha läst klart en bok?
9. Avslutning.
- a. Vill du tillägga något?